

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพธุรกิจชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร บ้านเกตุเหนือ ตำบลตะโก อำเภอห้วยราช จังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยเสนอประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน
2. ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายธุรกิจชุมชน
3. ประเภทและรูปแบบของเครือข่ายองค์กรธุรกิจชุมชน
4. แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชน
5. ศักยภาพและข้อจำกัดของเครือข่ายธุรกิจชุมชน

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน

1. ความหมายของธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน

ธุรกิจชุมชน (The Community Business) หมายถึง ธุรกิจที่เป็นของชุมชน เพื่อชุมชน และบริหารจัดการโดยชุมชน ซึ่งเป็นการบริหารเน้นการกระทำในเชิงธุรกิจแตกต่างจากการกุศลหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลในลักษณะของสหกรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากธุรกิจชุมชนจำเป็นต้องแข่งขันทั้งในด้านต้นทุนและคุณภาพกับกิจกรรมที่แสวงกำไรของธุรกิจเอกชนตามปกติ แต่จำเป็นต้องจัดทำเป็นธุรกิจชุมชนก็เพราะสมาชิกทุกคนไม่มีความสามารถและความเข้มแข็งทางการเงินพอที่จะแข่งขันได้กับธุรกิจของเอกชน ในแง่มุมเศรษฐศาสตร์การค้า แง่มุมวัฒนธรรม การพึ่งตนเองของธุรกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชนที่ต้องได้กำไร โดยสมาชิกชุมชนสามารถครอบครองและควบคุมธุรกิจนั้นได้ นอกจากนั้นต้องเป็นธุรกิจที่ผูกโยงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่และการพึ่งตนเองได้ เป็นพลังที่เกิดจากการสำนึกร่วมของคนในชุมชนกลายเป็นตัวตนที่ยิ่งใหญ่ สามารถผลักดันงานสาธารณะของชุมชนจากฐานล่างกลายเป็นวัคซีนในการป้องกันวิกฤติที่เกิดขึ้นแก่สังคมต่อไปได้เป็นอย่างดี (ณรงค์ เพชรประเสริฐ, 2542 : 89 และ อัญชัน แกมเขย, 2543 : 5) ส่วนธุรกิจชุมชนในความหมายของประชาชนมีส่วนร่วมกันดำเนินงาน และมีขอบเขตมีวัตถุประสงค์กว้างกว่าการเพิ่มรายได้ หมายถึง ธุรกิจที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการ ทั้งในลักษณะการเป็นเจ้าของเองทั้งหมด หรือบางส่วนในฐานะผู้ร่วมทุน ผู้ถือหุ้น

อันจะนำไปสู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และมีการพัฒนาที่ยั่งยืน (ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. 2543 : 96 -98) ดังนั้นจากความหมายของธุรกิจชุมชนต่าง ๆ ข้างต้น

สรุปได้ว่าธุรกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลหรือองค์กรในชุมชน มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ กิจกรรมและ/หรือช่วยดำเนินงานบางส่วนหรือทั้งหมด โดยประสานความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ มีการเรียนรู้ และการจัดการร่วมกันเพื่อดำเนินการในกิจกรรมการผลิต การแปรรูป การค้า และการบริการที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันจะนำไปสู่ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี การพัฒนาที่ยั่งยืน

ส่วนในด้านเศรษฐกิจชุมชน (The Community Economy) ประเวศ วะสี (2541 : 43 -44) น้อมนำพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 เกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพื้นฐานไว้ว่า เป็นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการทะนุบำรุงพื้นฐานของตัวให้เข้มแข็งทั้งทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ พื้นฐานของสังคม คือ ชุมชน ในทำนองเดียวกัน ณรงค์ เพชรประเสริฐ (2542 : 88) กล่าวถึงเศรษฐกิจไว้ว่า หมายถึง พฤติกรรมของชุมชนในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อสนองต่อความต้องการของชุมชน รวมถึงการทำไร่ นา เลี้ยงสัตว์ หรือการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชุมชน นอกจากนี้ยังรวมถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การผลิต การค้าขาย การซื้อและการบริโภค รวมถึงกิจกรรมที่ก่อให้เกิดค่าจ้าง ค่าเช่า เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิต จึงสรุปได้ว่าเศรษฐกิจชุมชน หมายถึง เศรษฐกิจที่ยึดชุมชนเป็นหลัก โดยคำนึงถึงความเข้มแข็งของชุมชนทั้งทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ที่ก่อให้เกิดรายได้ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต

จากความหมายของธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนดังที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า ธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะการดำเนินกิจกรรมทั้งหลายยึดหลักชุมชนเป็นหลัก โดยมีจุดหมายสำคัญ 2 ด้าน ได้แก่ ด้านที่ก่อให้เกิดรายได้ และด้านที่ก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่ดีงาม มั่นคง สมดุล และยั่งยืน

2. แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน

ธุรกิจชุมชนเป็นการชวทกเหลือเกื้อกูลกันในการประกอบอาชีพ ซึ่งในสังคมไทยนั้นปรากฏมาเป็นเวลาช้านาน ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. 2398 ส่งผลให้การประกอบอาชีพเปลี่ยนไป จากการผลิตเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการค้า กล่าวคือ มีการพัฒนาการผลิตในเชิงอุตสาหกรรมเข้ามาพัฒนากระบวนการผลิต โดยมุ่งตอบสนองความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ การแข่งขันในการผลิตนำไปสู่การสูญเสียทรัพยากร

การผลิตอย่างมหาศาล ส่งผลทำให้เกิดความเดือดร้อนในภาคการผลิต ซึ่งหมายถึงเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ รัฐบาลจึงหยิบยกแนวทางการดำเนินงานธุรกิจชุมชนมาเป็นกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหานี้ และรูปแบบของธุรกิจชุมชนในประเทศไทย จำแนกได้ดังนี้ (ศิริฤทธิ์ พงศกรรังศิลป์, 2545 : 25-28)

1. ธุรกิจชุมชนด้านการเงิน เป็นธุรกิจชุมชนด้านส่งเสริมการออม ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารหมู่บ้าน สหกรณ์ออมทรัพย์แบบอื่น ๆ
2. ธุรกิจชุมชนด้านการผลิต เป็นธุรกิจชุมชนที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อดำเนินการผลิตสินค้ามีทั้งที่ก่อตั้งจากการส่งเสริมของหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ ธุรกิจชุมชนประเภทรับจ้างผลิต (รวมกลุ่มผลิตโดยใช้ปัจจัยการผลิตจากผู้ว่าจ้าง) และธุรกิจชุมชนประเภทที่ทำการค้าเอง (รวมกลุ่มเพื่อผลิตโดยใช้ปัจจัยการผลิตของตนเอง)
3. ธุรกิจชุมชนประเภทจัดหาสินค้าอุปโภคบริโภค ได้แก่ ร้านค้าสหกรณ์ ร้านค้าสวัสดิการ ศูนย์สาธิตการตลาด ร้านค้าชุมชน และร้านค้าชุมชน เป็นต้น
4. ธุรกิจชุมชนอเนกประสงค์ ได้แก่ ร้านค้าการเกษตร

2.1 ความเป็นมาของแนวคิดธุรกิจชุมชน อัญชัน แกมเซย (2543 : 3-5) ได้กล่าวถึงแนวคิดธุรกิจชุมชนว่าเกิดจากรูปแบบการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไป จากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้า เริ่มจากการตั้งในรูปแบบสหกรณ์หาทุนต่อมามีการขยายไปสู่ธุรกิจชุมชนรูปแบบอื่น ๆ ได้แก่ ธุรกิจชุมชนด้านการผลิต ธุรกิจชุมชนด้านการเงิน ธุรกิจชุมชนด้านการค้าอุปโภคและบริโภค ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ธุรกิจชุมชนได้เกิดขึ้น 2 กระแส คือ

2.1.1 ธุรกิจชุมชนกระแสหลัก คือการส่งเสริมอาชีพให้สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจการลงทุน สนับสนุนให้ประชาชนมีรายได้ เน้นการสร้างอาชีพภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาลและองค์กรเอกชน เป็นแนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจขนาดกลางหรือขนาดย่อม (SMEs) นั้นเอง

2.1.2 ธุรกิจชุมชนกระแสรอง คือเน้นการพัฒนาศักยภาพของคนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพึ่งตนเอง มีการจัดการทุนที่เป็นเงินตราและทุนทางสังคม เช่น วัฒนธรรมจารีตประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้การสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน เป็นแนวคิดการทำธุรกิจที่มั่นคงและยั่งยืน

แนวคิดธุรกิจชุมชนจากทัศนะของ จิตติ มงคลชัยอรัญญา (อ้างถึงใน อัญชัน แกมเซย, 2543 : 4) กล่าวถึงธุรกิจชุมชนว่าเป็นการเชื่อมโยงความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น การรักษาฐานทรัพยากรท้องถิ่น การเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การก่อให้เกิด

ความสามัคคีร่วมมือในกิจกรรมสาธารณะ ครอบคลุม สำหรับธุรกิจชุมชนที่ภาครัฐและภาคเอกชน เข้ามาส่งเสริมอาชีพให้ชาวบ้าน และช่วยชุมชนมีงานทำ ไม่ต้องอพยพไปขายแรงงานนอก ถิ่นฐานของตนลักษณะเช่นนี้ไม่เรียกว่าธุรกิจชุมชน เพราะชาวบ้านไม่มีโอกาสฝึกฝนการเรียนรู้ วัตถุประสงค์เป็นของจากภายนอก สินค้าไม่ใช่ของตนเอง ชุมชนได้รับผลประโยชน์น้อยมาก ส่วน แนวคิดของ ณรงค์ เพชรประเสริฐ (2542 : 188) กล่าวว่า ธุรกิจชุมชนเป็นลักษณะการลงทุน เพื่อการผลิต การค้าของชุมชนเพื่อมุ่งหวังกำไรเข้าสู่ชุมชน อาจเริ่มต้นจากสะสมทุนจากกลุ่ม ออมทรัพย์ และทำธุรกิจชุมชนลักษณะอื่น ๆ โดยอาศัยทุนของชุมชน เป็นการดูรายได้จาก ภาคเมืองเข้าสู่ภาคชนบท และตามแนวคิดของชินศักดิ์ สุวรรณัจฉริยะ (อ้างถึงใน ณรงค์ เพชรประเสริฐ, 2542 : 151) ได้ให้แนวคิดธุรกิจชุมชนว่าเป็นการทำการผลิตของชาวบ้าน เป้าหมายไม่ได้อยู่ที่ผลกำไร แต่อยู่ที่ความต้องการบริโภคเป็นเศรษฐกิจแบบชาวบ้าน

จากแนวคิดธุรกิจชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า แนวคิดธุรกิจชุมชนเป็นแนวคิด 2 ระดับ คือ ระดับพื้นฐานของประชาชน มุ่งหวังให้ชุมชนมีวิถีชีวิตที่ดีมีความสุข พออยู่พอกิน คงไว้ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนในหลาย ๆ มิติ และการทำธุรกิจชุมชนระดับเครือข่าย ที่มุ่งหวัง การทำธุรกิจเพื่อสร้างรายได้ กระจายผลผลิตของชุมชนสู่ตลาดภายนอก อันเป็นฐานให้เศรษฐกิจ กระแสหลักเกิดความมั่นคงและประเทศชาติเจริญก้าวหน้าได้

2.2 เครือข่ายองค์กรธุรกิจชุมชน

การเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจชุมชนกับองค์กรภายนอกในระยะเริ่มแรกมีเฉพาะหน่วยงาน ทางราชการเท่านั้นที่ให้การสนับสนุนส่งเสริม ต่อมาเมืององค์กรพัฒนาเอกชนและธุรกิจเอกชนเข้ามา มีส่วนร่วมในการส่งเสริมมากขึ้น มีลักษณะการดำเนินงานที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ กล่าวคือ หน่วยงานราชการมีรูปแบบธุรกิจชุมชนเป็นของตนเอง แล้วขยายการส่งเสริมให้กลุ่ม เป้าหมาย โดยมีการจัดตั้งธุรกิจชุมชนขยายออกไปอย่างกว้างขวาง โดยมีได้หวังผลตอบแทนทาง ธุรกิจ เช่นเดียวกับการพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งแตกต่างจากการดำเนินงานของธุรกิจ เอกชนที่มุ่งเน้นกำไรหรือแสวงหาผลกำไรเป็นหลัก อย่างไรก็ตามการดำเนินงานขององค์กรทั้ง 3 ประเภทมีส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์ต่อธุรกิจชุมชนทั้งสิ้น และมีแนวโน้มที่จะประสานการดำเนินงาน เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ เพื่อแสวงหารูปแบบของธุรกิจหรือรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสม ภายใต้ต้นนโยบายการส่งเสริมของรัฐ (ศิวฤทธิ์ พงศกรรังศิลป์, 2545 : 31) ลักษณะการเกิด เครือข่ายองค์กรธุรกิจชุมชน มีดังนี้

2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายองค์กรธุรกิจชุมชน จากการศึกษา พบว่า การพัฒนาท่ามกลางเศรษฐกิจกระแสหลัก และแนวคิดเศรษฐกิจกระแสรอง ประกอบกับ ความล้มละลายของภาครัฐและเอกชน ที่เข้ามาส่งเสริมอาชีพประชาชน ทำให้ชุมชนหลายกลุ่มได้

รวมตัวกันค้นหาแนวทางที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ มากมาย ธุรกิจทางเลือกหรือที่เรียกว่า "ธุรกิจชุมชน" เป็นรูปแบบหนึ่งที่กลุ่มชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชนได้ตั้งขึ้นเพื่อต่อสู้วิกฤติทางสังคม ปัจจุบัน แม้ว่าธุรกิจชุมชนจะเป็นเรื่องใหม่ในงานพัฒนา แต่ก็ได้รับความสนใจจากหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง กระบวนการส่งเสริมให้ชุมชนประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง เป็นแนวทางการพัฒนาที่จำเป็นและสำคัญ ประกอบด้วยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และ 9 ได้ระบุแนวทางการพัฒนาที่จำเป็น กล่าวคือ การประสานพัฒนาทุกด้านเข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ การพัฒนา "คน" ให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นแนวทางหนึ่งที่จะพัฒนาคน และคุณภาพชีวิตคนให้ดีขึ้น เน้นให้ชุมชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ และชุมชนบูรณาการพร้อมกันกับการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมืองและการปกครอง ธุรกิจชุมชนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจชุมชน แต่การจะให้บรรลุวัตถุประสงค์ต้องอาศัยการผลักดันกำลังเป็นเครือข่าย ทั้งภาครัฐ เอกชน นักวิชาการ องค์กรประชาชน และสื่อมวลชน โดยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีต่าง ๆ ก่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมปฏิบัติงาน ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมเรียนรู้ และร่วมกันทำงานภายใต้ความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร ลักษณะดังกล่าว คือ "การสร้างเครือข่ายองค์กร" ถ้าเป็นการเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจชุมชนก็จะเรียกว่า "เครือข่ายธุรกิจชุมชน" (อัญชัน แกมเขย. 2543 : 3-5)

นอกจากนี้แนวคิดการสร้างเครือข่ายองค์กรธุรกิจชุมชน จากการศึกษาของ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540 : 113-114) พบว่า มีลักษณะการเกิดอยู่ 2 รูปแบบ คือ 1) เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เป็นรูปแบบที่ชุมชนสามารถพัฒนากิจกรรมการแก้ปัญหาของชุมชนแบบเรียนรู้ด้วยตนเอง และ 2) เป็นรูปแบบที่องค์กรพัฒนาขยายพื้นที่ โดยการศึกษาดูงานและจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้ชุมชนที่องค์กรพัฒนาเข้าไปดำเนินการใหม่รวมถึงเครือข่ายอำนาจต่อรอง ซึ่งเป็นเครือข่ายที่สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดพลังอำนาจในการต่อรองการแก้ปัญหา การจัดตั้งเครือข่ายจะตั้งตามประเด็นปัญหาหรืออาชีพ เช่น เครือข่ายปศุสัตว์ เครือข่ายเกษตรกรทางเลือก เครือข่ายสตรีทอผ้า เป็นต้น

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายธุรกิจชุมชน สมพันธ์ เดชะอธิก (2541 : 90) ได้กล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาเครือข่ายองค์กรธุรกิจชุมชนว่า การพัฒนาเครือข่ายไปสู่ธุรกิจชุมชนอย่างเต็มรูปแบบนั้น จะแบ่งระยะเวลาการพัฒนาออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะแรก เป็นระยะการเตรียมตัวเป็นธุรกิจชุมชน เป็นระยะที่อยู่ในการบริหารจัดการขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีเป้าหมายให้ชาวบ้านได้พัฒนาความรู้ ความสามารถของตนเองเพื่อเป็นเจ้าของกิจการในอนาคต

ระยะที่สอง เป็นระยะที่องค์กรธุรกิจชุมชนและองค์กรภายนอก หรือองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกันบริหารจัดการ ชุมชนมีส่วนร่วม 50% เป็นธุรกิจสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรชุมชน และองค์กรภายนอกเข้าร่วมบริหารจัดการ

ระยะที่สาม เป็นระยะที่องค์กรธุรกิจชุมชนเป็นเจ้าของกิจการ 100% เป็นองค์กรธุรกิจชุมชนที่ผ่านการพัฒนามาเป็นเวลานาน องค์กรชุมชนสามารถบริหารจัดการด้วยตนเอง ชุมชนเข้ามาถือหุ้นเพิ่มขึ้นเป็นกรรมการเต็มรูปแบบ และทำงานเต็มเวลา

จากแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายธุรกิจชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า เครือข่ายธุรกิจชุมชนเป็นการรวมตัวของชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาทั้งภายในและภายนอก เป็นลักษณะการสร้างเครือข่ายเป็นการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน มีการช่วยเหลือ เชื้ออาหาร การทำงานภายใต้ความรัก ความสามัคคี และสามารถพัฒนาศักยภาพของคน พัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายได้อย่างสมดุล และบูรณาการด้านต่าง ๆ ของชุมชนให้มั่นคง ยั่งยืนและพึ่งตนเองได้

ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของธุรกิจชุมชน

ความสำเร็จในการดำเนินงานเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเข้มแข็งขององค์กรธุรกิจชุมชน และปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จดังกล่าว คือ การบริหารจัดการ เป็นองค์ประกอบสำคัญในการวางแผน ส่งเสริม สนับสนุนให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลและองค์กรเกิดการเรียนรู้ และดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มั่นคง ยั่งยืน ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ นอกจากนี้ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของธุรกิจชุมชนสามารถแยกเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

1. กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและพัฒนาเครือข่าย สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540 : 138) ได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีผลต่อกลยุทธ์ในการจัดการและพัฒนาเครือข่าย มีดังนี้

- 1.1 ขนาดกำลังต้องพอเหมาะ
- 1.2 การแบ่งเขตรับผิดชอบชัดเจน
- 1.3 การเสริมสร้างให้กลุ่มย่อยของเครือข่ายองค์กรเข้มแข็ง

2 การบริหารจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จ ปาน กิมปี (2540 : 26) และปาริชาติ วลัยเสถียร (2543 : 319-326) ได้วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จ มีดังนี้

2.1 ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเผยแพร่แนวคิดใหม่ในการพัฒนา การให้ความสำคัญและความต่อเนื่อง ของรัฐต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชน และการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก รวมทั้งมีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

2.2 ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความตระหนักในปัญหาชุมชน การมีผู้นำมีความสามารถในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ การจัดกิจกรรม การศึกษาดูงานในรูปแบบที่เหมาะสมกับปัญหาของชุมชน และความสามารถในการประสานเชื่อมโยง โดยเน้นกระบวนการพึ่งตนเอง

3 การพิจารณาความเข้มแข็งของเครือข่ายชาวบ้าน สมพันธ์์ เดชะอริก (2540 : 97) ได้อธิบายถึงปัจจัยเกี่ยวกับความเข้มแข็งของเครือข่ายชาวบ้าน ประกอบด้วย

3.1 เครือข่ายภายในชุมชน พิจารณาจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผลของกิจกรรมและความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำชาวบ้าน

3.2 เครือข่ายภายนอกชุมชน พิจารณาจากการเชื่อมโยงงานของท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนรู้ของคนภายนอกชุมชน

4 โลกาสการขยายผลเครือข่ายองค์กร (ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2543 : 338) ได้อธิบายถึงพลังชุมชนที่จะขยายเครือข่ายองค์กร ประกอบด้วย

4.1 การให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประสานกับกระแสการเปลี่ยนแปลง

4.2 เครือข่ายสำนึกในท้องถิ่นและตระหนักในการปกป้อง

4.3 เครือข่ายประสานเชื่อมโยงกับองค์กรระดับกลาง

5 กลไกพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ กลไกการดำเนินงาน เครือข่ายการเรียนรู้ ควรดำเนินการภายใต้หลักการสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

5.1 การถ่ายทอดแลกเปลี่ยนและกระจายความรู้

5.2 กระตุ้นความคิด สวมใส่แสวงหาความรู้ จัดสำนึกในการพัฒนาชุมชน และการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

5.3 การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการระดมประสานการให้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์อาคารสถานที่และเงินงบประมาณ

6. ความสำเร็จของกรทำงานขององค์กรเครือข่าย ค่าศักยภาพดังนี้

6.1 การมีพันธะสัญญาที่หนักแน่นระหว่างกัน

6.2 มีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา

6.3 มีการรักษาพันธกรณีระยะยาว

6.4 มีการเสริมพลังการทำงาน

6.5 การมีค่านิยมร่วมกัน

6.6 การมีภาวะผู้นำ

7 การจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน มาตรการในการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีดังนี้

7.1 การขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชน

7.2 การขยายเนื้อหาจากประเด็นหนึ่งสู่อีกประเด็นหนึ่ง

7.3 การขยายกิจกรรมจากกิจกรรมพื้นฐานไปสู่กิจกรรมการแก้ปัญหา

7.4 การขยายการเรียนรู้จากกลุ่มชาวบ้านไปสู่กลุ่มเฉพาะ เช่น เด็ก เยาวชน

และสตรี

8 การพัฒนาองค์กรชาวบ้านในระดับหมู่บ้านและเครือข่ายในท้องถิ่นให้เข้มแข็ง ต้องอาศัยปัจจัย ดังนี้

8.1 การพัฒนาองค์กรเศรษฐกิจชุมชน

8.2 องค์กรจะต้องมีการจัดรูปแบบที่มั่นคง

8.3 ผู้นำองค์กรจะต้องสามารถวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนระยะยาวได้

8.4 องค์กรจะต้องมีบทบาทต่อวิถีชีวิตชุมชน

8.5 การพัฒนาองค์กรจะต้องให้ความสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม

และการเมือง

9 ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ มีดังนี้

9.1 ความสัมพันธ์ทางชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสูง

9.2 การเรียนรู้ปัญหา แก่ปัญหาร่วมกัน

9.3 การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น

9.4 ความสามารถของผู้นำ หรือแม่ข่ายการเรียนรู้ของชุมชนที่มีอุดมการณ์

9.5 การคมนาคม การประชาสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารสะดวกรวดเร็ว

9.6 สถานการณ์ทางการเมืองทั้งในระดับชุมชนและระดับชาติ

9.7 การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ด้านเงินทุน ข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายธุรกิจชุมชน ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ซึ่งได้แก่ องค์ประกอบของสมาชิกด้านความสามารถเฉพาะบุคคล ความสามารถด้านการบริหารจัดการ ความสามารถด้านการติดต่อสื่อสาร และปัจจัยภายนอก ซึ่งได้แก่ กระบวนการส่งเสริมของหน่วยงานต่าง ๆ รวมถึงการเมือง สังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้น ๆ

ประเภทและรูปแบบของเครือข่ายขององค์กรธุรกิจชุมชน

1 หลักการธุรกิจชุมชน มีหลักคิดพื้นฐานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ 1) ความยั่งยืน คือกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชนมีความสามารถในการดำเนินงานด้วยตนเอง กิจกรรมของธุรกิจชุมชนจะต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและจะต้องไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน 2) ความเอนกเทศ คือการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กร สมาชิกมีคณะกรรมการ สมาชิกมีส่วนร่วมในการลงทุนและการบริหารจัดการ 3) จริยธรรมในธุรกิจชุมชน คือ การไม่เอาเปรียบชุมชน สมาชิกผู้รับบริการ ผู้บริโภคและผู้ผลิต โดยคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการผลิต และ 4) ธุรกิจ คือ ฐานธุรกิจชุมชนมาจากการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง ส่วนที่เหลือกินเหลือใช้จึงขายสู่ตลาด และผลกำไรจะกลับคืนสู่ชุมชน (สมพันธ์ เดชะอธิก, 2541 : 83 - 89)

นอกจากนี้การจำแนกประเภทและรูปแบบของเครือข่ายขององค์กรธุรกิจในภาคอีสาน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ธุรกิจชุมชนที่เกิดจากการรวมกลุ่มอาชีพ เช่น เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาด้านอาชีพ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกและเครือข่ายศิลปศาสตร์ 2) ธุรกิจชุมชนที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชน เช่น สหกรณ์ร้านค้ารูปแบบต่าง ๆ และ 3) ธุรกิจชุมชนที่เกิดจากการสนับสนุนของธุรกิจเอกชน เช่น ปิมน้ำมันของกลุ่มพรรณไม้ การผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น

2 การจัดประเภทและรูปแบบของเครือข่ายขององค์กรธุรกิจชุมชนที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สรุปได้ว่า ประเภทและรูปแบบขององค์กรธุรกิจชุมชนหมายถึง ธุรกิจชุมชนที่เกิดจากการรวมกลุ่มอาชีพธุรกิจชุมชน ที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชน และธุรกิจชุมชนที่เกิดจากขององค์กรธุรกิจเอกชน สำหรับประเภทและรูปแบบของเครือข่ายขององค์กรธุรกิจชุมชน หมายถึง เครือข่ายที่ไม่มีข้อจำกัด ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหนึ่งเป็นศูนย์กลาง และบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ที่จะเพิ่มจำนวนสมาชิก แลเครือข่ายที่ไม่มีข้อจำกัดเป็นเครือข่ายที่ตั้งขึ้นมาทั้งที่เป็นทางการและ

ไม่เป็นทางการ ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล หรือระดับภาค อาจมีทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน (ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2543 : 319-326 และ ปาน กิมปี. 2540 : 26)

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชน

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) ได้ระดมความคิดของประชาชนทั่วประเทศเพื่อร่วมกันกำหนดวิสัยร่วมของสังคมไทย ที่พึงปรารถนาในอนาคตว่า ต้องการให้สังคมไทยที่พึงประสงค์เป็นเช่นไร ซึ่งสรุปว่า ความต้องการของประชาชนก็คือ ต้องการสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สमानฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน โดยเน้นถึงเรื่องการสร้างทุนทางปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544 : คำนำ) กล่าวถึงการกำหนดนโยบายในเรื่อง การส่งเสริมและสร้างสรรค์ทุนทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมบนฐานของศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย โดยกำหนดให้มีการพัฒนาส่งเสริมภูมิปัญญาไทยเพื่อที่จะเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาสากล จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการส่งเสริมและพัฒนาผ่านการศึกษาระบบ นอกกระบวนหรือการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อเป็นฐานคิดสำคัญของสังคมไทย ในอนาคต การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และความรู้สึกล้วนเนื่องมาจากประสบการณ์ กระบวนการเรียนรู้มีหลากหลายแนวคิด หลากหลายทฤษฎี มีการเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนา ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเครือข่ายองค์กรธุรกิจชุมชน มีดังนี้

1. ความหมายและความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคนอื่น ๆ (2543 : 171 - 175) สรุปว่าการศึกษที่เหมาะสมกับโลกาภิวัตน์ในศตวรรษที่ 21 คือการศึกษาตลอดชีวิตมีความครอบคลุมไปถึงการเรียนรู้ วิธีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในการทำงาน การปรับบุคลิกการเรียนรู้ ซึ่งมีสาระ 4 ประการ คือ 1) การเรียนรู้เพื่อรู้ เป็นการเรียนรู้ทั่วไปและเรียนรู้เฉพาะอย่างให้ลึกซึ้ง การเรียนรู้เพื่อทำ ซึ่งเป็น การเรียนรู้อาชีพหรือการทำงาน 3) การเรียนรู้เพื่อเป็น ซึ่งเป็นการเรียนรู้เพื่อตัดสินใจและรับผิดชอบ และ 4) การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วม ซึ่งเป็นการเรียนรู้ใจผู้อื่นและวัฒนธรรมประเพณี นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการศึกษากับการวิจัยในการพัฒนาการเรียนรู้ของมนุษย์เพื่อให้เกิดปัญญา การศึกษาเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก การฝึก คือ

การเรียนรู้หรือการศึกษาและการศึกษาของมนุษย์จะต้องมีองค์ประกอบอยู่ 3 ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

ในการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้มนุษย์มีศักยภาพนั้น คณะกรรมการสตรีโครงการพัฒนาศึกษาเพื่อชุมชน กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นการลงมือปฏิบัติจริงในการแก้ไขปัญหาชีวิตหรือเกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ ผลของการเรียนรู้จากปัญหาที่เกิดขึ้นจะช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ชุมชนเห็นเป็นรูปธรรมได้ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างคนในชุมชนและสาธารณะ ทำให้รู้ในสิ่งที่ไม่รู้ ซึ่งไม่อาจรู้โดยลำพัง และได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนเพื่อการพัฒนา มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ 1) การศึกษาชุมชน (Community Education) คือการให้ชุมชนเรียนรู้สภาพปัญหาปัญหาข้อจำกัดและความต้องการของคนในชุมชนของตนเอง และ 2) การศึกษาเพื่อการพัฒนา (Development Education) คือการให้ชุมชนเรียนรู้เพื่อค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาข้อจำกัดของชุมชนสามารถตัดสินใจร่วมกัน ในการกำหนดแผนงานที่สนองความต้องการของชุมชนตามศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่

ในการเรียนรู้จำเป็นต้องมีวัตถุประสงค์ ซึ่ง ประเวศ วะสี (2542 ก : 31) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การเรียนรู้ไว้ 3 ประเด็น คือ 1) เรียนรู้เพื่อตนเอง 2) เรียนรู้เพื่อสิ่งภายนอกที่สัมพันธ์กับตนเอง และ 3) เรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งนอกตัวและสามารถจัดความสัมพันธ์เกื้อกูลกันในด้านนำไปปฏิบัติ นอกจากนี้ ปาวิชาตี วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 175-176) กล่าวว่า การศึกษาที่แท้จริงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการตามธรรมชาติ ในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของคนและสัตว์เป็นการสืบทอดความรู้ซึ่งกันและกันด้วยช่องทางต่าง ๆ ผ่านพิธีกรรม ประเพณี ค่านิยมและตัวบุคคล กระบวนการเรียนรู้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตและสังคม เพื่อให้คนดีรู้จักคิดดี ทำดี มีประโยชน์ต่อตนเองและสังคม นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ยังเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนาขึ้นในพฤติกรรมของมนุษย์ ได้แก่ การเปลี่ยนด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านทัศนคติ เป็นกระบวนการที่ค่อนข้างถาวรอันเป็นผลมาจากประสบการณ์หรือการฝึกหัดนั่นเอง

จากความหมายและความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจะประกอบด้วยประเด็นที่เป็นสาระสำคัญ 3 ประเด็น ดังนี้ 1) ด้านการเรียนรู้ คือ การเกิดความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาสาระ เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นลักษณะการเรียนรู้เพื่อทำ เพื่อเป็น

และเรียนรู้ร่วมกัน หรือมีลักษณะเรียนรู้เพื่อตนเอง เพื่อสิ่งนอกตัว และเพื่อปฏิสัมพันธ์ 2) ด้าน การปฏิบัติ คือการนำเอาความรู้ไปปฏิบัติ โดยการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น หรือถ่ายทอดการปฏิบัติ ผ่านมิติต่าง ๆ เช่น พิธีกรรม ประเพณีค่านิยม บุคคลและวัฒนธรรมท้องถิ่น และ 3) ด้าน ทักษะ คือการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและถาวรใน 3 ด้าน คือ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายของการเปลี่ยนแปลง

2. ยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ จากการพัฒนาประเทศในอดีตที่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก มีเพียงคนบางกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ แต่คนส่วนใหญ่ในชนบทของประเทศกลับถูกทอดทิ้งไม่ได้รับผลประโยชน์ การพัฒนาจึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยยึดคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา การส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อผนึกกำลังร่วมกันระหว่างภาครัฐและประชาชน ตลอดจนมุ่งเน้นพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชนในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน มีรายละเอียด ดังนี้

2.1 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผลในการพัฒนา คือ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานจริงของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกัน สุ่มค้นหา พรหมบุญ และคนอื่น ๆ (2541 : 33 – 34) และ สำนักงานควบคุมโรคไข้เลือดออก กรมควบคุมโรคติดต่อ (2544 : 25 – 29) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ไว้ว่า หนทางที่จะนำไปสู่มิติแห่ง การศึกษา 100 การศึกษาตลอดชีวิต และสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้นั้น กระทำได้โดยการให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองและลงมือปฏิบัติกิจกรรมที่หลากหลายและยืดหยุ่น ดังนั้นการพิจารณาประยุกต์ กิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการทำงานกับชุมชน ควรคำนึงสิ่งต่อไปนี้

2.1.1 ความรู้และความจริง การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในสังคม เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ทุกคนต้องเรียนรู้วิธีที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

2.1.2 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเตรียมสมาชิกในชุมชนให้พร้อมที่จะเผชิญกับชีวิตจริง

2.1.3 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยเสริมสร้างบรรยากาศที่ดี ฝึกฝนความเป็นประชาธิปไตย ฝึกฝนการช่วยเหลือเกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขในชุมชน

2.1.4 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทุกคนได้รับการยอมรับ ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกัน

2.1.5 การเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่ม (Group Process) คือการเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม เป็นการเรียนรู้พื้นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่ง เมื่อนำมาประกอบกับการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) กระบวนการกลุ่มจะช่วยทำให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมสูงสุด ผู้เรียนต้องมีส่วนร่วมทุกกิจกรรมและทำให้บรรลุงานสูงสุด

จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่ม จะช่วยให้สมาชิก ได้รับความรู้ที่สำคัญกับชีวิตจริง ได้รับความฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ การบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะการจัดการกับความคิด ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ และทักษะการทำงานกลุ่ม ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกพัฒนาไปสู่การเป็นคนเก่ง และมีความสุข

2.2 การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ ความสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน ให้เกิดปัญหาเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมดร่วมกัน ความเข้มแข็งทางปัญญาเกิดจากลักษณะ 5 ประการ คือ 1) สถิติปัญญาของคนทั้งหมด 2) โครงสร้างของสมอง 3) กระบวนการเรียนรู้ที่สร้างความเข้มแข็งทางปัญญา 4) การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และ 5) ความสามารถในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ นอกจากนี้ยุทธศาสตร์ในการใช้ปัญญามี 8 ประการคือ (ประเวศ วะสี. 2543 : 8 - 20)

2.2.1 ยุทธศาสตร์ญาณวิทยาที่เน้นการเรียนรู้ 3 ระดับ กล่าวคือ ความรู้ที่รู้จริงแล้วเกิดปัญหาที่เชื่อมโยงความรู้ต่าง ๆ ได้ และเกิดจิตสำนึกเพราะความเข้าใจตัวเองที่สัมพันธ์กับสรรพสิ่งทั้งหลาย

2.2.2 ยุทธศาสตร์ครอบครัว จำเป็นต้องส่งเสริมและสนับสนุนครอบครัวให้มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลอย่างเหมาะสมครบถ้วน ทำให้ครอบครัวเป็นฐานที่สำคัญทางสติปัญญาของชาติ และเป็นฐานทางศีลธรรมของสังคม

2.2.3 ยุทธศาสตร์เครือข่ายการเรียนรู้ ควรส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ของชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน องค์กรชุมชนจะเป็นองค์กรในการจัดการของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการจัดการในเรื่องของตนเอง รวมทั้งการจัดการเรื่องทรัพยากรธรรมชาติในปริมนทลของชุมชน และในชุมชนมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

2.2.4 ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา หลักการปฏิรูปการเรียนรู้ในด้านความรู้ ปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ จะต้องมีการพัฒนามิติของสังคม จิตและปัญญา

2.2.5 ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ในองค์กรหรือบทบาทในกองทัพ กองทัพควรปรับบทบาทให้เป็นสถาบันเพื่อการพัฒนาคนไปพร้อมกับการดำรงสมรรถนะทางการรบ

2.2.6 ยุทธศาสตร์สื่อมวลชน สื่อทุกชนิดมีบทบาทในการสื่อสารระหว่างกัน หากมีการจัดการบริหารสื่อและการพัฒนาคุณภาพของสื่อที่มีสาระ และสร้างสรรค์ก็เป็นหนทางหนึ่งที่จะพัฒนาสติปัญญาของผู้คนในสังคมได้

2.2.7 ยุทธศาสตร์การวิจัย สังคมปัจจุบันเป็นสังคมการเชื่อมโยงและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการสร้างความรู้ใหม่จะทำให้เข้าใจสังคมได้

2.2.8 ยุทธศาสตร์การจัดการเพื่อความเข้มแข็งทางปัญญา การทำให้ยุทธศาสตร์ทั้ง / ประสบผลสำเร็จได้นั้น ต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับระดับนโยบายมีการประสานความร่วมมือกัน ทำแผนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย มีกลไกในการประเมินผล มีการทดลอง และรัฐควรสนับสนุนระบบการเงินสำหรับการศึกษาและวิจัยเพื่อสนับสนุนให้เกิดการสร้างพลังปัญญาในสังคม

3. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน ปาริชาติ วลัยเลทัย

(2543 : 191 – 192) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างการเรียนรู้แก่ชุมชนว่า

“ชุมชนแห่งการเรียนรู้” มีวิธีเหมาะสมกับการเสริมสร้างชีวิตสาธารณะของชุมชน คือการแสวงหาวิธีต่าง ๆ ที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนั้นโดยปกติมักเกิดจากการดำเนินกิจกรรมเฉพาะบางประการ อาทิ กิจกรรมการกำหนดปัญหาอย่างมีส่วนร่วม (Naming Problems) และการกำหนดกรอบแนวทางการแก้ปัญหาสาธารณะ (Framing Issue for the Publics) กิจกรรมเพื่อค้นหาแนวทางการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ กิจกรรมการกำหนดแนวทางและการดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นต้น กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งอาศัยยุทธศาสตร์หลัก 4 ประการ ดังนี้

3.1 การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนชบคิดกับปัญหา เป็นขั้นแรกของการนำประชาชนไปสู่สำนักการรับและร่วมมือแก้ไขปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตนเอง

3.2 การสร้างทางเลือกให้กับชุมชน โดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ จะไม่จบลงด้วยการเห็นห้องต้องกันของทุกคน แต่ก็เป็นการสร้างแนวทางกว้าง ๆ และเผยให้เห็นถึงเป้าหมายร่วม ซึ่งเป็นการสร้างสำนักความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรมที่เป็นตัวเชื่อมเสริมสร้างพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมที่ตัดสินใจ

3.3 การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกิจกรรมที่ระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับประชาชนเป็นจำนวนมาก เป็นกิจกรรมที่ต้องการติดต่อประสานงานในระดับหนึ่ง และเกิดจากเป้าหมายร่วมของผู้คน จึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็งให้แก่กันและกันของผู้คน

3.4 การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการให้ชุมชน การกระทำดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมินและปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

4. เทคนิค วิธีการ และกระบวนการในการเสริมสร้างการเรียนรู้

เป้าหมายของกระบวนการเรียนรู้จะบรรลุเป้าหมายใน 3 ด้าน คือ ความรู้ (Knowledge) เช่น ความรู้เชิงกระบวนการ ความรู้เชิงประจักษ์ ความรู้เชิงเนื้อหา ทักษะ (Skill) เช่น ทักษะพื้นฐาน ทักษะการคิด ทักษะการสื่อสาร ทักษะการจัดการ ทักษะในงานอาชีพและเจตคติ เช่น คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมเป็นต้น นอกจากนี้การเรียนรู้ที่จำแนกตามกลุ่มเป้าหมายและระดับของงานการให้การศึกษาขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่มีจุดหมายในการพัฒนาชุมชนจะเริ่มที่กระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้เกิดชุมชน วิธีการจัดการเรียนรู้ตามกลุ่มเป้าหมายและระดับของงาน จำแนกได้ดังนี้ (มาลี รุทา. 2544 : 80)

4.1 ในระดับบุคคล จะใช้วิธีการส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน การส่งเสริมข้อมูลเพื่อขยายการรับรู้ประกอบการตัดสินใจ การส่งเสริมการพัฒนาตนเอง เพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา การพัฒนาด้านจิตใจตามแนวทางพุทธศาสนา การพัฒนาอาชีพ (จิตจำนงค์ กิติกรติ. 2532 : 123 - 127) และ ประเวศ วะสี (2542 ข : 42 - 43) ได้เสนอเทคนิคกระบวนการทางปัญญาในการพัฒนาและเสริมสร้างการเรียนรู้ในแต่ละบุคคล ซึ่งประกอบด้วย ผูกสังเกต สังเกตสิ่งที่เห็นและสิ่งแวดล้อม ผูกบันทึก สังเกตอะไรแล้วจดบันทึก โดยการบันทึกข้อความ วาดรูป ถ่ายวิดีโอ ถ่ายภาพ ผูกนำเสนอต่อที่ประชุมกลุ่ม เมื่อมีการทำงานกลุ่มเราไปเรียนรู้อะไรมา จะนำเสนอให้ผู้อื่นรู้เรื่องได้อย่างไร ผูกการฟัง ถ้ารู้จักฟังคนอื่นจะทำให้ฉลาดยิ่งขึ้น ที่เรียกว่า พหูสูต ฉันทะ สติ สมาธิ จะช่วยให้ฟังได้ดีขึ้น เมื่อมีการนำเสนอและฟังแล้วผูก ปุจฉา - ลีขณา หรือถามตอบซึ่งเป็นการผูกให้เหตุผล วิเคราะห์ สังเคราะห์ ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งในเรื่องนั้นๆ ผูกตั้งสมมติฐานและตั้งคำถาม เวลาเรียนรู้อะไรไปแล้ว ต้องสามารถตั้งคำถามได้ ผูกการค้นหาคำตอบ เมื่อมีคำถามแล้วก็ควรไปค้นหาคำตอบจากหนังสือ ตำรา อินเทอร์เน็ต หรือไปคุยกับคนเฒ่าคนแก่ อาวุโส แล้วแต่ธรรมชาติของคำถาม ผูกการวิจัย การวิจัยเพื่อหาคำตอบเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ทุกระดับ การวิจัยจะทำให้คนพบความรู้ใหม่ ซึ่งจะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ สนุกและมีประโยชน์มาก

ฝึกเชื่อมโยงบูรณาการ ให้เห็นความเป็นทั้งหมดและเห็นตัวเอง ธรรมชาติของสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยง ในการบูรณาการความรู้ที่เรียนรู้มาให้ความเป็นทั้งหมด และเห็นตัวเองซึ่งจะนำไปสู่อิสรภาพและความสุข เพราะหลุดพ้นจากความบีบคั้นของความไม่รู้ และฝึกการเรียบเรียงทางวิชาการ ถึงกระบวนการเรียนรู้และความรู้ใหม่ที่ได้อมา การเรียบเรียงทางวิชาการเป็นการพัฒนาปัญญาของตนเอง และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นในวงกว้างออกไป

4.2 ในระดับกลุ่ม จะใช้กลุ่มเป็นกลไกของการทำงานในระดับชุมชนและเป็นกลไกในการให้การศึกษาหลายเนื้อหา จิตจางงศ์ กิติศิริ (2532 : 123 – 127) ได้กล่าวถึงเทคนิควิธีการที่ใช้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ในระดับกลุ่ม ได้แก่ การประชุมทั่วไป อภิปรายกลุ่ม การสาธิต และการแสดงนิทรรศการ เป็นต้น

4.3 ในระดับชุมชน จะเป็นการให้การศึกษาแก่สาธารณชนในวงกว้าง โดยมุ่งถึงคนเป็นจำนวนมาก สำหรับวิธีการให้การศึกษา จะใช้หลักการแบบมีส่วนร่วมของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และเน้นให้เกิดกระบวนการเสริมสร้างให้ชุมชนคิดเป็น ทำเป็น ทำเป็น ซึ่งรูปแบบของการศึกษา ได้แก่ การรณรงค์ด้วยสื่อ ใช้วิธีแจกเอกสารและคู่มือต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน การติดแผ่นโปสเตอร์ การโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ การให้โอกาสด้านการศึกษาในระบบและนอกระบบด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น จัดบรรพชาสามเณร การฝากญาติโยมอุปการะสงฆ์ให้เรียน การจัดหน่วยการศึกษาทางไกล การฝึกงาน เช่น การสอนทักษะไปพร้อม ๆ กับการทำงาน การฝึกอาชีพ การจัดโรงเรียนทางเลือก เช่น โรงเรียนท่ามาหากิน โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก การจัดห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล การฝึกอบรม ส่วนใหญ่จะให้ความรู้เฉพาะเรื่อง โดยเชิญวิทยากรหรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาให้ความรู้โดยตรงในหมู่บ้าน การศึกษาดูงานและทัศนศึกษา การสัมมนาโดยเน้นที่กลุ่มผู้นำ การพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อมวลชน การจัดเวทีและงานมหกรรมเพื่อการรณรงค์ เป็นแนวทางการทำงานซึ่งยกระดับจากการนำเสนอสภาพปัญหาสู่การเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหในระดับนโยบาย

4.4 ในระดับเครือข่าย ภาณุภา บัญฑิต และคณะ (2538 : 21 – 41) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน ในลักษณะของการขยายเป็นเครือข่ายซึ่งมีการแพร่กระจายขยายตัวจากเกษตรกรปัจเจกเป็นเกษตรกรเพื่อนบ้านสู่หมู่บ้านข้างเคียง สู่กลุ่ม สู่องค์กรชาวบ้านภายนอก และจะพัฒนาเป็นเครือข่ายเป็นสายโยงใยกัน ยกกระดับเป็นองค์กรระหว่างชุมชนเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาในระดับที่ใหญ่ขึ้น โดยใช้วิธีการแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา และทำกิจกรรมที่ทำให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีการพัฒนามากขึ้น

5. เทคนิควิธีการจัดการเรียนรู้

5.1 วิธีการในการจัดกระบวนการเรียนรู้มีมากมายหลายรูปแบบ วิธีการที่นิยมใช้กันมากในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับโอกาสหรือวัตถุประสงค์ในการใช้ วิธีการใช้ ข้อดี – ข้อจำกัด และข้อควรคำนึงในการเลือกใช้วิธีการ มีสาระสำคัญ ๆ ดังนี้ (สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ. 2544 :71)

- 5.1.1 การบรรยาย (Lecture)
- 5.1.2 การอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion)
- 5.1.3 การแลกเปลี่ยนในกลุ่มย่อย (Small Group Discussion)
- 5.1.4 การระดมสมอง (Brainstorming)
- 5.1.5 การสาธิต (Demonstration)
- 5.1.6 การแสดงบทบาทสมมติ (Role Play)
- 5.1.7 กรณีศึกษา (Case study)
- 5.1.8 การศึกษาดูงาน (Field Trip / Study Tour)
- 5.1.9 การใช้สื่อ (Media Using)

5.2 แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน (อนันต์ ลีจิตประเสริฐ.

2544 : 31 –34) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนไว้ว่า ถ้าวงจรแห่งการเรียนรู้ของชุมชนใดหมุนเร็ว หรือมีพลวัต (Dynamic) สูง แสดงว่าชุมชนนั้นมีพลังการเรียนรู้สูง และขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเริ่มต้นจาก รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลกระทำ ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

5.2.1 รวมคน การจัดการเรียนรู้ในชุมชนต้องยึดหลักว่า ทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล และทรงพลังต้องเริ่มต้นจากการรวมคนในชุมชนเป็นองค์กรชุมชน เพื่อเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับ ตนเอง ความสัมพันธ์กับสังคมรอบข้าง ความรู้และทักษะทางวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษา เทคโนโลยี การประกอบอาชีพ ศาสนา ศิลปะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การกีฬาและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข การรวมคนมีวัตถุประสงค์เพื่อรวมพลังใจ ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ปัญหาพัฒนาท้องถิ่น เกิดความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทร องค์กรที่มีสมาชิกหลากหลาย ทั้งเพศ วัย อาชีพ และพบปะกันอย่างต่อเนื่องย่อมส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กร การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนโดยใช้คนเป็นทั้งปัจจัยและเป้าหมายของการเรียนรู้ ดังนั้นการรวมคนจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด การรวมคนด้วยความคิดจะสามารถรวมพลังใจของผู้นำจิตวิญญาณ

ได้เป็นอย่างดี ทำให้ได้คนที่มีคุณภาพ มีพลังและเป็นการรวมตัวที่มีความยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลให้ การดำเนินงานในขั้นต่อ ๆ ไปประสบผลสำเร็จ ถ้าการรวมคนใช้ผลประโยชน์เป็นตัวล่อ อาจได้คน จำนวนมากในระยะเวลาดังนั้น แต่จะได้อะไรไม่ได้ใจ และได้คนที่ไม่มีความรู้ ไม่มีพลังและไม่มี ความยั่งยืน

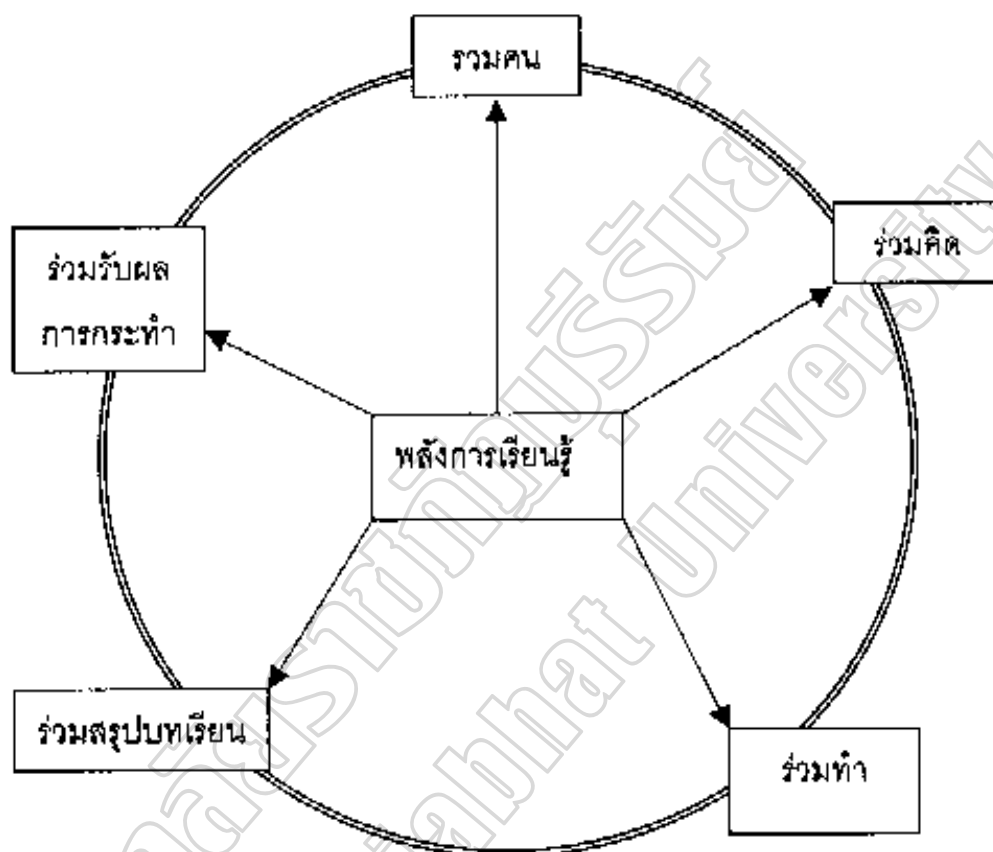
5.2.2 ร่วมคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อระดมพลังความคิด ให้รู้แจ้งเห็นจริง โดยผ่าน กระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมสมอง เพื่อระดมความคิดสร้างความเข้าใจร่วมกัน ปรับกระบวนการดำเนินงาน สร้างวิสัยทัศน์ร่วม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาและโอกาส อย่างรอบด้าน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา กำหนดแนวทาง วิธีการและแผนงาน ในการแก้ปัญหา

5.2.3 ร่วมทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมพลังการจัดการตามแผนงานที่กำหนด โดยใช้หลักสหกรณ์ การฝึกฝนจากการทดลองทำ และการปฏิบัติในพื้นที่จริง กิจกรรมจริง สถานการณ์จริง ประกอบกับการใช้หลักการ ทฤษฎี เทคโนโลยี และระบบการบริหารจัดการที่ดี มาสร้างความเชื่อมโยงกัน ซึ่งการจัดแบ่งบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของภาคี การพัฒนาต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ย่อมทำให้การใช้ทรัพยากรมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล สูงสุด

5.2.4 ร่วมสรุปบทเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพลังภูมิปัญญา โดยเริ่มต้นจาก การประเมินตนเองและประเมินผลงานผ่านเวทีกลุ่มและเครือข่าย ทำให้เกิดการเชื่อมต่อกันขององค์ความรู้ และประสบการณ์ นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ขององค์กร จากนั้นเผยแพร่ องค์ความรู้ผ่านสื่อ (เอกสาร วิทยุ โทรทัศน์) ไปสู่องค์กรชุมชนอื่น ๆ

5.2.5 ร่วมรับผลจากการกระทำ มีวัตถุประสงค์หลังปิด โดยการยกย่อง ชื่นชม และให้กำลังใจคนที่เสียสละทำงานให้กับชุมชนและสังคม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความสุขจากการทำงานร่วมกัน ส่วนผลจากการกระทำอาจได้รับในมิติที่แตกต่างกัน เช่น สมาชิก องค์กรชุมชนได้รับผลทางด้านเศรษฐกิจ ได้เรียนรู้วิถีคิดและการทำงาน

ขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนทั้ง 5 ประการ เป็นพลังทางสังคมที่จะขับเคลื่อนให้ชุมชนเกิดการพัฒนามุ่งสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืน สรุปได้ดังภาพประกอบ 1



ภาพประกอบ 1 แสดงแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน

นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Benjamin S. Bloom ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ 6 ขั้นตอน (มาลี จุฑา, 2544 : 64 – 66) ดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) หลังจากทีบุคคลได้เรียนรู้ไปแล้วจะเกิดเป็นความรู้ติดตัวผู้เรียนโดยวัดได้จากการจำได้หรือการท่องจำ เป็นต้น
2. ความเข้าใจ (Comprehension) ต่อจากขั้นที่ 1 บุคคลจะแปลความหมายหรืออธิบายสิ่งที่ได้เรียนรู้ในขั้นที่ 1 เป็นความเข้าใจมากขึ้น
3. การนำไปใช้ (Application) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้มีความรู้ความเข้าใจแล้วจะสามารถนำความรู้และความเข้าใจไปใช้ได้ เช่น การเรียนรู้ในการหาสูตรส่วนผสมที่ทำให้ได้ไวน์รสชาติดี เป็นที่ต้องการของตลาด เป็นต้น



4. การวิเคราะห์ (Analysis) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 3 แล้ว บุคคลจะมีความสามารถในการวิเคราะห์ถึงที่มาของสูตรการคำนวณหาสิ่งที่ต้องการว่า มาจากองค์ประกอบย่อยอะไรบ้าง

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ขั้นที่ 4 แล้วบุคคลจะมีความสามารถในการสังเคราะห์หรือสร้างสูตรขึ้นมาใหม่ เช่นการนำส่วนผสมต่าง ๆ มารวมกันผลิตเป็นผลิตภัณฑ์บรรจุในถังหมักไวน์ จะได้ไวน์ที่มีรสชาติแตกต่างกัน เป็นต้น

6. การประเมินผล (Evaluation) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 5 แล้วบุคคลจะมีความสามารถในการตัดสินใจหรือตีค่า หรือประมาณค่าสิ่งที่พบเห็นว่าถูกต้องและดีงามหรือไม่ เป็นต้น

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ เป็นปัจจัยของกระบวนการเรียนรู้ มีคุณลักษณะเฉพาะที่สามารถปฏิบัติได้ในตัวเอง ประกอบด้วย (สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, 2544 : 87)

1. ทักษะ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการฝึกภาคปฏิบัติและได้ฝึกหัดกระทำอยู่เสมอ

2. การเรียนรู้ทางด้านภาษา เป็นสิ่งสำคัญในการเรียนรู้ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากได้รับข้อสนเทศ ข่าวสารและข้อมูล การจัดระบบข้อสนเทศ การรู้ความหมายและเข้าใจภาษาที่ใช้ตลอดจนเนื้อหาสาระนั้น

3. ความสามารถทางสติปัญญา หมายถึงการเรียนรู้ที่ปรากฏขึ้นได้โดยต้องมีความเข้าใจและมีทักษะมาก่อนบางอย่าง เช่น การคิดเลขซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจกับตัวเลข เป็นต้น

4. ยุทธศาสตร์ทางด้านสมอง เป็นการเรียนรู้ที่ต้องการให้มีการกระทำซ้ำ ในบางโอกาสโดยเฉพาะในด้านการฝึกความจำ

5. การเรียนรู้และทัศนคติ การเรียนรู้ที่เกี่ยวกับทัศนคติจะได้ผลดีที่สุด ก็โดยการใช้ในลักษณะรูปแบบจำลองของบุคคล โดยอาศัยหุ่นรูปแบบจำลองเป็นตัวอย่างให้แก่ผู้เรียน ทั้งนี้โดยให้แรงเสริมแบบทดแทนให้กับผู้เรียนในเมื่อผู้เรียนมีพฤติกรรมบางอย่างตามต้องการ

ผลที่ได้จากการเรียนรู้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ สรุปได้ 3 ด้าน คือ ความรู้ เช่น ความคิด ความเข้าใจ และความจดจำในเนื้อหาสาระต่าง ๆ ทักษะ เช่น การคิด การพูด การกระทำ การพูด การฟัง การคิด การอ่าน การเขียนและการเคลื่อนไหวต่าง ๆ และความรู้สึก เช่น เจตคติ คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม เป็นต้น

6. เทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้วิธีหนึ่งซึ่งใช้เวทีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับคนอื่น ทุกคนในที่ประชุมจะได้เรียนรู้ความแตกต่างความหลากหลาย รู้จักอกตถัมภ์และประนีประนอม โดยใช้เหตุผลและผลของการตัดสินใจร่วมกัน วิธีการดำเนินการประชุมอย่างมีส่วนร่วม สามารถจัดได้หลายรูปแบบตามความเหมาะสม โดยมีขั้นตอนหลัก ๆ ดังนี้ (ทวีศักดิ์ นพเกษร. ม.ป.ป.: 1-15)

6.1 ผู้ดำเนินการประชุม จะให้ภาพรวมของสถานการณ์ หรือสภาพปัญหาในปัจจุบัน ในขั้นตอนนี้อาจใช้เทคนิคการวาดแผนภูมิความคิด ในการแจกแจงประเด็น และสรุปให้เข้าใจเพื่อที่จะให้ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถติดต่อเชื่อมโยงไปสู่เรื่องอื่น ๆ ได้

6.2 ผู้เข้าร่วมประชุมจะช่วยกันจัดลำดับของปัญหาและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหามีการถกเถียง แสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ และเปิดเผยวิธีการแสดงความคิดเห็น ในขั้นตอนนี้ทุกคนจะได้ฝึกทักษะในการละลายพฤติกรรมและทักษะในการจัดการกับความขัดแย้ง ผู้ดำเนินการประชุมจะต้องกาสัยกระบวนการบริหารจัดการกับความขัดแย้งที่ดี จะทำให้เกิดประโยชน์จนเป็นพลังปัญญาในการแก้ปัญหาได้

6.3 การสรุปแนวทางในการแก้ปัญหาและการร่วมมือกันปฏิบัติอย่างจริงจัง การร่วมกันคิดร่วมกันตัดสินใจและลงมือปฏิบัติร่วมกัน นอกจากจะได้เรียนรู้ร่วมกัน ทุกคนจะมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่จะต้องร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเอง ตลอดจนแสวงหาอนาคตร่วมกันของชุมชน

7. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือ แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม หัวใจสำคัญของการเรียนรู้ที่ดี คือ การได้ลงมือทำเอง ได้สัมผัสกับสิ่งที่เป็นความสนใจใคร่รู้ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนรู้เปิดหัวใจเปิดสมองเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ซึ่งเรียกว่า การเรียนรู้จากประสบการณ์ การวางแผนและออกแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้ จึงเน้นให้ผู้เข้าร่วมได้เปิดสมองเปิดใจที่จะเรียนรู้และลงมือทำด้วยการได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ได้วิเคราะห์บทพจนผลที่เกิดจากประสบการณ์ที่ผ่านมา การมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรให้ผู้เข้าร่วมได้มีบทบาทในการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน ขั้นตอนการดำเนินงาน ขั้นตอนติดตามสนับสนุนและการประเมินผล

นอกจากนี้ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้ให้ความสำคัญกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาสู่กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน และต้องมีความเข้าใจถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่า เป็นคนดี

มีคุณค่าและสะสมกันมานาน เป็นเรื่องผสมผสานทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งเสนอเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาและการรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ
2. การจัดระบบข้อมูลเพื่อเชื่อมโยงภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้เฉพาะด้าน
3. การศึกษาวิธีการที่เหมาะสมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การศึกษา

ดูงาน การแลกเปลี่ยนความคิด และการเล่าประสบการณ์ เป็นต้น

ส่วน เสรี พงศ์พิศ (2543 : 63 - 64) ได้ให้ความสำคัญของการศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพของชุมชนโดยเน้นไปที่การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเป็นความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบด้วยตนเองหรือทางอ้อม พร้อมกันนี้ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน ที่มีรูปแบบหลากหลายตามเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย โดยการใช้วิธีการบอกเล่า การประกอบพิธีกรรม การแสดงมหรสพ ซึ่งทุกวิธีแอบอิงอยู่กับความศรัทธาในอำนาจศักดิ์สิทธิ์และอำนาจพระพุทธศาสนา เป็นต้น

8. การเรียนรู้ด้านการวางแผนด้านการตลาดผลิตภัณฑ์ ในการวางแผนด้านการตลาดผลิตภัณฑ์ เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่สมาชิกองค์กรชุมชนต้องมีความรู้ความเข้าใจและจะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ การเรียนรู้เพิ่มเติมนอกจากกระบวนการบริหารจัดการ (4M) ซึ่งประกอบด้วย คน วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ และการบริหารจัดการแล้วยังมีองค์ประกอบที่มีความสำคัญ ดังนี้ (เสรี วงษ์มณฑา. 2542 : 18 -25)

8.1 ผลิตภัณฑ์ (Product) การส่งเสริมด้านผลิตภัณฑ์จะต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าจะเน้นผลิตภัณฑ์ชนิดใด ขนาดบรรจุหรือรูปแบบบรรจุภัณฑ์ มีวิธีการเปลี่ยนแปลงและวิธีจำหน่ายอย่างไร เพื่อเป็นการสร้างทางเลือกหรือเพื่อกระตุ้นกำลังซื้อจากลูกค้า เป็นต้น

8.2 ราคา (Price) เมื่อมีข้อมูลเกี่ยวกับตำแหน่งตลาดผลิตภัณฑ์ของตนเองแล้ว การกำหนดราคาผลิตภัณฑ์จำเป็นต้งเน้น หากต้องการเพิ่มยอดขายแล้วการลดราคา การแถมฟรีเพื่อตอบแทนลูกค้าก็เป็นกลยุทธ์หนึ่งที่ต้องพิจารณาในการแบ่งลูกค้าจากคู่แข่งอื่น ๆ

8.3 การจัดจำหน่าย (Place) ต้องพิจารณาว่าในการส่งเสริมการขายที่ใดบ้าง เช่น นอกจากจะขายปลีกที่กลุ่มงานแสดงสินค้าในเทศกาลต่าง ๆ และการวางผลิตภัณฑ์ในห้างสรรพสินค้า ปิมน้ำมันทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดก็เป็นกลยุทธ์ด้านการส่งเสริมการขายที่สำคัญที่ต้องกำหนดในแผนการตลาด

8.4 การส่งเสริมการตลาด (Promotion) เช่น การลดแลก แจก แถม หรือ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อโฆษณาต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้ลูกค้ารู้จักผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม เป็นต้น

8.5 การบรรจุผลิตภัณฑ์ (Packaging) รูปแบบและขนาดบรรจุ ตรายผลิตภัณฑ์ เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้บริโภคหรือการลดแลก แจก แคมเมื่อลูกค้าซื้อผลิตภัณฑ์จำนวนมาก

8.6 การประชาสัมพันธ์ (Public Relation) เป็นการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ผ่านสื่อต่าง ๆ

8.7 พนักงานขาย (People) ในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์บางครั้งจำเป็นต้องจัดพนักงานขาย ซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มเพื่อประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ โดยมีผลตอบแทนเป็นตัวกระตุ้น เป็นการส่งเสริมการขายอีกทางหนึ่งที่จะช่วยให้ผลิตภัณฑ์สามารถเพิ่มยอดขายได้มากขึ้น

8.8 อำนาจ (Power) การดำเนินการด้านธุรกิจผลิตภัณฑ์ จำเป็นต้องมีบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญในหลาย ๆ ด้าน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในด้านการต่อรองทั้งด้านการผลิต การตลาด หรือด้านกฎระเบียบของราชการและกฎหมาย เป็นต้น

นอกจากองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการวางแผนการตลาดทั้ง 8 ประการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สามารถควบคุมได้แล้ว ยังมีองค์ประกอบด้านอื่นที่ไม่สามารถควบคุมได้ซึ่งต้องนำมาพิจารณาในการวางแผนด้านการตลาด เช่น องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ การเมือง กฎหมาย สังคมและวัฒนธรรม เทคโนโลยี การแข่งขัน และทรัพยากร องค์ประกอบเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา องค์การชุมชนจำเป็นต้องศึกษาและปรับตัวให้ทันสถานการณ์จึงจะสามารถนำธุรกิจสู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่ง คอรัทเลอร์ (Koller, 1997 : 472 ; อ้างถึงใน บุญนาท อยู่ทองกลาง, 2546 : 46) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการตลาดและบริการไว้ว่า ปัจจัยด้านการจัดจำหน่ายมีผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้า เช่น ความสะอาดของร้าน ท่าเลที่ตั้งของร้าน ซึ่งสะดวกต่อการเดินทางไปมาของลูกค้า การจัดวางสินค้าที่เป็นระเบียบสามารถเลือกซื้อได้ง่าย ที่สำคัญผู้บริโภคต้องเลือกซื้อสินค้าได้ง่ายและอธิบายเพิ่มเติมว่าผู้บริโภคจะรับรู้คุณภาพสินค้า สรรพคุณ และอรรถประโยชน์ของสินค้าจากการบริการของพนักงานหรือตัวแทนที่สามารถแนะนำสรรพคุณของสินค้าและสามารถตอบข้อซักถามรวมถึงการกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายตัดสินใจที่จะซื้อสินค้า ดังนั้น การสร้างความเชื่อมั่นในตัวผลิตภัณฑ์ด้วยพนักงานขายและการประชาสัมพันธ์จะสามารถสร้างความเชื่อถือในตัวผลิตภัณฑ์ได้มากกว่าที่จะรับรู้จากการสาธิตหรือการโฆษณา เป็นต้น นอกจากนี้ เชอร์ชิล และปีเตอร์ (Churchill & Peter, 1998 : 492 ; อ้างถึงใน บุญนาท อยู่ทองกลาง, 2546 : 46) เสนอแนวทางในการเพิ่มยอดขายไว้ว่า การประชาสัมพันธ์เป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการตลาดและสร้างความน่าเชื่อถือได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นวิธีการที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายหรืออาจเสียค่าใช้จ่ายต่ำกว่าวิธีการอื่น ๆ เป็นต้น

การเรียนรู้เรื่องตำแหน่งของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะช่วยให้ องค์กรชุมชนสามารถผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ได้ตามความต้องการของตลาด และสอดคล้องกับ ศักยภาพของชุมชน ตำแหน่งสินค้าหรือผลิตภัณฑ์จะใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาในด้าน การค้าว่าผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีแนวโน้มสามารถจำหน่ายได้จำนวนมากหรือน้อย ทั้งยังมี ความสัมพันธ์กับปริมาณการผลิต จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการปรับแผนกลยุทธ์การตลาดอย่าง ต่อเนื่องสม่ำเสมอ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ซิก ซิกมา (Six Sigma, 2001 : 104 ; อ้างถึงใน บุญนาค อยู่ทองหลาง, 2546 : 46) ซึ่งกล่าวถึงกลยุทธ์ผลิตภัณฑ์ว่า ผลิตภัณฑ์ควรมีการพัฒนา และควบคุมคุณภาพการผลิตให้ได้มาตรฐานเมื่อสินค้ามีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ ลูกค้าจะซื้อสินค้า ของตนเองและจะส่งผลดีกับบริษัทหลาย ๆ ด้าน นอกจากนี้ ศิวฤทธิ์ พงศกรรังศิลป์ (2545 : 50) กล่าวถึงความสำเร็จในการดำเนินงานเกี่ยวกับธุรกิจชุมชนของกลุ่มชุมชนไพรบ้านคีรีวงไว้ว่า กลุ่มชุมชนไพรบ้านคีรีวงเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนที่ดำเนินงานโดยสมาชิกในชุมชนทั้งหมดในทุกขั้นตอน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกันในการดำเนินงานทั้งการแก้ไขปัญห การบริหารจัดการ การพัฒนาผลิต ภัณฑ์ โดยมีหลักการที่สำคัญสรุปได้ดังนี้

1. มีสมาชิกเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน เริ่มจากธุรกิจที่เกิดจากความต้องการ ของสมาชิกเป็นหลัก มีการพัฒนาสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและใช้วัสดุในท้องถิ่น
2. ยึดแนวคิดด้านการตลาดโดยศึกษาจากความต้องการของลูกค้า ซึ่งเป็น กลุ่มเป้าหมายและความสามารถในการตอบสนองความต้องการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ ความสำคัญต่อตลาดก่อนที่จะทำการผลิต
3. ด้านธุรกิจชุมชนสอดคล้องกับนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยเน้นการผลิต ที่แตกต่างกันเพื่อป้องกันการแข่งขันกันเองของสมาชิกในกลุ่ม
4. ระดมทุนด้วยตนเองเพื่อปลุกจิตสำนึกในการวางแผนและความตั้งใจในการดำเนิน ธุรกิจโดยมีเงินกองทุนรองรับเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนสำรองยามขาดแคลนสำหรับให้สมาชิกกู้ยืม
5. ประกอบธุรกิจโดยมุ่งหวังกำไรเหมือนองค์กรธุรกิจ แต่ดำเนินการโดยสมาชิกใน ชุมชน โดยคนในท้องถิ่น เป็นต้น

ศักยภาพและข้อจำกัดของเครือข่ายธุรกิจชุมชน

พื้นฐานการดำเนินธุรกิจชุมชน ไม่แตกต่างไปจากธุรกิจอื่น ๆ เพียงแต่ธุรกิจชุมชนจะ เน้นกิจกรรมที่ชุมชนเป็นหลัก หลักการของธุรกิจจะต้องค้นหาลูกค้า หรือตลาด การค้นหากระทำ โดยการทดลองวิจัยและทดสอบตลาด ซึ่งข้อมูลที่ได้จะถูกนำมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนา กระบวนการบริหารและจัดการธุรกิจชุมชนด้านศักยภาพให้ชัดเจนขึ้น ณรงค์ เพชรประเสริฐ

(2542 : 181) ได้กล่าวถึงปัจจัยสู่ความสำเร็จและความล้มเหลวของธุรกิจชุมชน ประกอบด้วย 9 ปัจจัย ดังนี้

ปัจจัยการเงิน หลักสำคัญคือตั้งพึ่งตนเองด้านการเงิน ใช้ทุนของตนเอง เพราะมีขีดิตที่ไม่ต้องมีภาระดอกเบี้ย สามารถดำเนินการได้อิสระกว่า และควบคุมรับผิดชอบได้มากกว่า เนื่องจากเป็นเงินของชุมชนเอง ในขณะที่การกู้ยืม หมายถึง ภาระดอกเบี้ย จัดสภาพคล่องต้องอาศัยปัจจัยภายนอก ซึ่งเสี่ยงต่อความไม่แน่นอนว่าจะได้หรือไม่ได้เงินทุนนั้น

ปัจจัยการตลาด ตลาดทั้งในเชิงนามธรรมและรูปธรรม นอกจากความสามารถในการประมาณอุปสงค์ อุปทานแล้ว ตลาดและการเข้าถึงตลาดที่แน่นอนและเพียงพอต่อการดำเนินธุรกิจ คือปัจจัยกำหนดความสำเร็จของธุรกิจชุมชน

ปัจจัยการผลิต ความพร้อมด้านทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถที่จะแปรปัจจัยการผลิต เป็นสินค้าที่มีความได้เปรียบทางการแข่งขัน การขาดแคลนสิ่งเหล่านี้ คืออุปสรรคและความเสี่ยงต่อการล้มเหลว

ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ภาระของผู้บริหารธุรกิจชุมชนต่อปัจจัยนี้คือ ระบบการเงิน ระบบงานและระบบบุคคลากร ระบบเงินเริ่มที่ความสามารถระดมและสะสมทุน การบริหารการใช้จ่าย ให้กระแสเงินไหลเข้าไหลออก ด้านระบบงาน โดยทั่วไปธุรกิจชุมชนมักมีระบบงานที่ไม่ชัดเจนหรือแน่นอนนัก ดังนั้น ปัจจัยสำคัญจึงขึ้นอยู่กับความสามารถของแกนนำที่ชักจูงวางแผนการดำเนินงาน ควบคุมและประเมินผล ระบบบุคลากรของธุรกิจชุมชนจึงต้องเป็นไปในลักษณะการจูงใจเชิงคุณภาพการยอมรับนับถือต่อแกนนำ และใช้ระบบการให้ทุนให้โทษตามระบบวัฒนธรรม ซึ่งบุคลากรจะมีคุณภาพมากขึ้นอยู่กับสัจจะ คุณธรรม ความสามารถและความเสียสละของบุคลากรเป็นหลัก

ปัจจัยผู้นำ ปัญหาของปัจจัยนี้คือ ชาวบ้านโดยทั่วไปมีทัศนคติริเริ่มสร้างสรรค์พอใจเงินผู้ตาม และมักไม่ยอมรับผู้ที่คิดหรือทำสิ่งที่แตกต่างจากคนอื่น บุคคลที่เป็นผู้นำโดยธรรมชาติจึงต้องอดทน ฝ่าฟันอุปสรรคสร้างการยอมรับจากชาวบ้านให้ได้

ปัจจัยด้านแรงงานธุรกิจชุมชน โดยมากหากเป็นการจ้างงาน ความสัมพันธ์ทางการผลิตมักเป็นลักษณะผู้ว่าจ้างกับผู้รับจ้าง โดยผู้ว่าจ้างมีสิทธิในระดับการผลิตตามปริมาณ และคุณภาพที่กำหนด ขณะที่ผู้รับจ้างซึ่งมักเป็นผู้รับเหมาช่วงการผลิตได้เพียงค่าตอบแทน จากการทำการผลิตเท่านั้น ความสัมพันธ์โดยส่วนใหญ่ของธุรกิจชุมชน คือ การทำงานอิสระแต่อาจมีการรวมกลุ่มกันทำงานรวมกลุ่มกันผลิต ภาระค่า ปัจจัยธุรกิจชุมชนกำลังประสบและวิกฤติได้คือการขาดแคลนแรงงาน

ปัจจัยการมีส่วนร่วมของสมาชิก ธุรกิจชุมชนเกิดขึ้นดำรงอยู่และเติบโตจาก วัตถุประสงค์ขององค์กรสมาชิกต้องมีส่วนร่วมในลักษณะเชิงรุก ไม่ใช่เชิงรับ การมีส่วนร่วมเชิงรุก ของสมาชิกเริ่มตั้งแต่ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ จนถึงการลงทุนกระทำ เช่น การร่วมระดมทุนถือหุ้น ร่วมแบ่งปัน ความรู้ความชำนาญและทรัพยากรที่มีต่อธุรกิจชุมชน

ปัจจัยด้านระเบียบข้อบังคับของชุมชน ปัจจัยนี้ต้องการความเห็นชอบและมาจาก ข้อตกลงของสมาชิก มีความเหมาะสมรัดกุม ป้องกันความเสียหายและปัจจัยที่ทิ้งระมัดระวังและ ป้องกันล่วงหน้า

ปฏิสัมพันธ์ภายนอก ความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจชุมชนกับภายนอก อันประกอบด้วย หน่วยงานราชการ สถาบันการเงิน สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชนและ ภาคธุรกิจเอกชน มีทั้งลักษณะทางบวก คือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานความร่วมมือเพื่อส่งเสริมและสร้างสรรค ความสำเร็จ ในขณะที่ลักษณะทางลบ คือการระมัดระวังเรียนรู้และต่อรอง เพื่อป้องกันผล ด้านลบ เช่น การเอาตัวเอาเปรียบจากภายนอกที่อาจเกิดขึ้น

ในส่วนของความเข้มแข็งขององค์กรธุรกิจชุมชน สรุปปัจจัยที่ทำให้องค์กรชุมชนเกิด ความเข้มแข็ง มีดังนี้

1. ตัวบุคคลหรือทุนบุคคล สิ่งที่บ่งบอกความเข้มแข็งของชุมชน คือการเจริญเติบโต ในเชิงปริมาณและคุณภาพขององค์กร นั่นคือมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นและมีการสืบทอดรุ่นใหม่ ๆ เข้า มารับช่วงต่อภาระงาน ส่วนในมิติเชิงคุณภาพ ได้จากความรู้ความสามารถและทักษะ รวมทั้ง ความคิดและพลังแห่งคุณธรรมของสมาชิกและผู้นำ
2. ปริมาณและคุณภาพของกิจกรรม ผลงานหรือกิจกรรมของกลุ่มมีความต่อเนื่อง ดำเนินการอย่างเห็นเครือข่ายและขยายกิจกรรมใหม่ ๆ
3. ปริมาณและคุณภาพของทุน ที่เป็นวัสดุอุปกรณ์หรือสภาพแวดล้อมพิจารณาจาก ทุนด้านปริมาณของวัตถุประสงค์ที่มีมากขึ้นหรือได้มา ส่วนมิติเชิงคุณภาพพิจารณาจากความยั่งยืนของทุน
4. ทุนเพื่อนหรือเครือข่าย ถ้ามีเครือข่ายสมาชิกหรือกิจกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึง ความสามารถในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในแง่ปริมาณอาจดูได้จากเครือข่ายสมาชิกที่มี กว้างขวางมากขึ้น ในแง่คุณภาพดูได้จากความสามารถในการจัดการกับเครือข่าย
5. สถานภาพขององค์กรชุมชน เป็นการประเมินการยอมรับต่อองค์กรชุมชนจากกลุ่ม บุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง ว่าให้การยอมรับในเรื่องอะไร มากน้อยแค่ไหน

ในขณะที่ ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543 : 295 – 296) ได้กล่าวถึงปัจจัยด้านสมาชิก ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีผลต่อความเข้มแข็งของธุรกิจชุมชน ดังนี้

1. สมาชิกยึดมั่นในอุดมการณ์ของกลุ่ม โดยพยายามปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละคนจนสุดความสามารถ เพื่อให้กลุ่มปฏิบัติหน้าที่จนบรรลุอุดมการณ์ที่กำหนดไว้ โดยที่แต่ละคนมีความรู้สึกว่าคุณสมบัติทุกคนมีความสำคัญต่อกลุ่มเท่าเทียมกัน

2. สมาชิกมีความรักดีต่อกัน ซึ่งแสดงออกโดยสมาชิกมีความซื่อตรงต่อกัน

3. สมาชิกได้ช่วยกันกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่มร่วมกัน เพื่อสนองความต้องการของแต่ละคน

4. สมาชิกมีความไว้วางใจกัน

5. สมาชิกมีความสามารถที่จะทำงานเป็นกลุ่มโดยสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างดี ไม่ว่าจะมียุทธศาสตร์เป็นผู้นำหรือสมาชิกในกลุ่มก็ตาม

6. สมาชิกเชื่อในความสามารถของเพื่อนสมาชิก ว่าสามารถทำในสิ่งที่เป็นไปได้ให้สำเร็จได้ซึ่งความรู้สึกนี้ จะเป็นแรงกระตุ้นให้สมาชิกพัฒนาตนเอง

นอกจากนี้ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานของเครือข่ายธุรกิจชุมชน ประกอบด้วยปัจจัย ดังนี้ (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543 : 299)

1. การแบ่งปันผลประโยชน์ที่ขาดความยุติธรรม

2. การไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่ม

3. การเล่นพรรคเล่นพวก

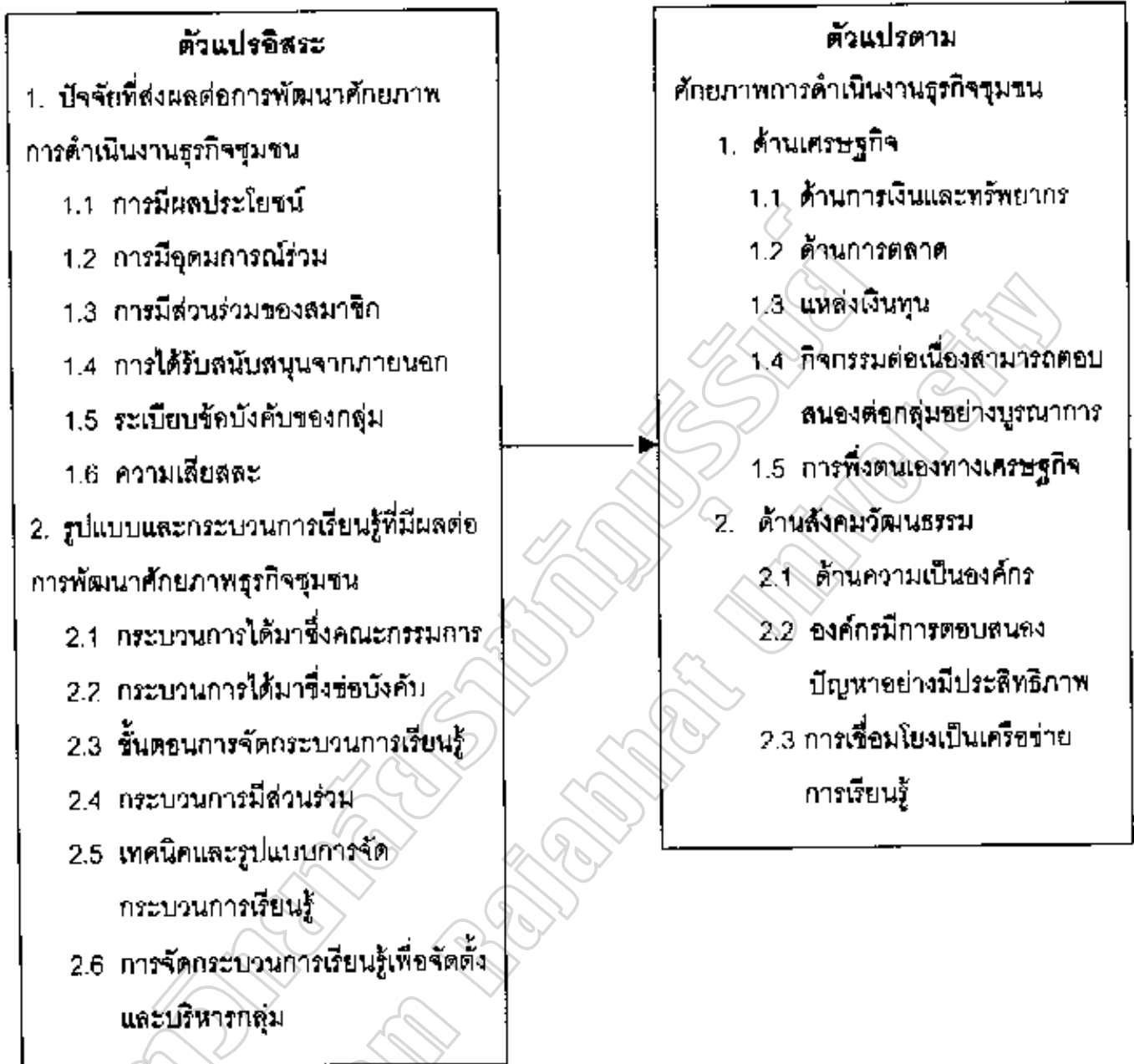
4. ขาดความยุติธรรม

5. การสื่อสารขาดความน่าเชื่อถือ

6. ขาดการประเมินผลงานร่วมกันของสมาชิก

7. การจัดการบริหารองค์การไม่ดี

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพธุรกิจชุมชนสามารถสรุปเป็นกรอบความคิด ดังภาพประกอบ 2



ภาพประกอบ 2 แสดงกรอบความคิดความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม